

POZNÁMKY K SOUČASNÉMU VÝVOJI V EVROPSKÉ POLITICE

Jaroslav Lenert

V roce 1968 se zvláštním způsobem znovu v Evropě zkrřížila řada staronových faktorů, které evropskou problematiku opět zasadily do ohniska světového zájmu a dění, a ukázaly v jasném světle, jak současné evropské uspořádání, jakkoli navenek vypadá relativně stabilní, je těsnou kazajkou objektivním potřebám evropského vývoje a jak každý tímto objektivním vývojem vyvolaný pohyb nejen v širším evropském rámci, nýbrž i v rámci jednotlivé evropské země vyvolává náhlé reakce nejen v Evropě, ale i celosvětově.

Je sice pravda, že problémy rozvojového světa se stále neodbytněji stávají předními světovými problémy. Tak zejména Čínská lidová republika se bude blížit k supervelmocenskému postavení na světovém kolbišti. Avšak tzv. třetí svět je zatím dějištěm procesu, v němž se tyto obrovské síly teprve formují.

Naproti tomu v Evropě stanuly vedle sebe dva již vykrystalizované světy — svět socialismu a kapitalismu — s nejrozvinutějšími a nejkoncentrovanějšími potenciálními silami, soustředěnými ve dvou protikladných vojenských blocích, ve světě nejsilnějších.

Přítom právě v Evropě existují nevyřešené problémy, jejichž závažnost je dána jednak životním zájmem evropských národů na jejich urovnání, jednak tím, že jsou na nich neodbytně zainteresovány obě světové supervelmoci — SSSR a USA.

V posledních letech došlo k jistému zmenšení napětí v Evropě a k uvolnění ve vztazích mezi socialistickými a kapitalistickými státy. Důrazným faktorem této tendence je rovnováha sil dvou světových nukleárních supervelmocí — USA a SSSR. Vyhrocená ozbrojená rovnováha sil — stále porušovaná a stále vyrovnávaná na vyšší úrovni — jistě není tou nejbezpečnější garancí míru. I když se zřejmě na žádné z obou stran nepočítá s automatikou nukleární války a „útěšnou“ alternativou se staly úvahy o možnostech konfliktů vedených konvenčními prostředky, v Evropě zůstávají stát proti sobě dva mohutné vojenské bloky, seskupené kolem nukleárních supervelmocí USA a SSSR, tedy zachovává se tu v základě politická, mocenská a vojenská situace, tak jak vznikla v době studené války nesmyslným vojenským vyhrocením antagonismu Východ—Západ.

Na obou stranách Evropy se jeví stále více nesmyslné, aby evropský kontinent, tvořící historicky, civilizačně, kulturně i ekonomicky určitý souvislý regionální celek (byť jakkoli rozrůzněný a růzností politického a sociálního zřízení dále diverzifikovaný), trvale zůstal nepřírozeně rozdělen a vyvíjel se

ve dvou hermeticky uzavřených částech a musil se stále obávat konfliktů obou částí. Přirozené tlánutí k lepšímu, dokonalejšímu a bezpečnějšímu uspořádání vztahů v evropském regionu je objektivním vývojovým trendem a stále více je a musí být i důsledkem subjektivního úsilí na obou stranách Evropy.

To lze tvrdit přesto, že události roku 1968 mohou svědčit o opaku; přesto, že na Východě se mluví o frontálním nástupu imperialismu; přesto, že na Západě se zvedly hlasy o obnovené hrozbě komunistické agrese v Evropě. Nechat se unášet podobnými slogany znamená nejen se smířovat s negativními projevy a důsledky ad hoc politiky, nýbrž i přezírat pozitivní stránky silných historických proudů nesoucích evropský vývoj k novým, sice dosud nevyhrašeným, ale jistě pozitivnějším alternativám.

Toto tvrzení se musí ovšem vyrovnat především s tím vážným protiargumentem, že lepší perspektivní uspořádání Evropy, rozdělené do dvou vojenských bloků, je poměrně silně a trvale podvázáno bipolaritou dnešního světa, bipolaritou světových supervelmocí USA a SSSR.

Všimněme si nejdříve vývoje v západní Evropě. V prvním poválečném období se USA staly nesporným hegemonem politického dění v západní Evropě, možno říci hegemonem z vůle samotné západní Evropy, která v USA spatřovala zachránce z hospodářského rozvratu způsobeného válkou a garanta proti poválečnému nástupu socialismu v Evropě.

Avšak jak odcházel ledy studené války, začal se v západní Evropě oslabovat pocit nezbytnosti a nezastupitelnosti amerického poručnictví. Silným objektivním faktorem tohoto procesu se stala západoevropská integrace, její institucionální fundament — EHS. Ta nejen přispěla k podstatnému hospodářskému růstu jednotlivých evropských zemí a ke zvýšení váhy západní Evropy ve světové ekonomice, nýbrž vedla i k růstu politického sebevědomí západní Evropy, k jakési renesanci evropské politiky, k evropským emancipačním snahám. USA nakonec pochopily neodvratnost tohoto procesu, snaží se jej usměrnit do řečiště své globální politické strategie a spoléhají se, že jejich vojenská, ekonomická a technologická převaha nad západní Evropou jim dává a nadále bude dávat superioritu a že konec konců více zkonsolidovaná západní Evropa může být užitečným hospodářským a mocenským partnerem v atlantickém společenství, které USA hodlají nadále udržovat jako protiváhu v globální politické strategii vůči evropskému socialistickému Východu.

A právě ve vztahu k USA, k jejich globální strategii, k jejich atlantické politice lze sledovat charakter a další vývoj emancipačního procesu v západní Evropě. Lze to dokumentovat zvláště na politice hlavních západoevropských mocností, které tak či onak vykonávají a budou vykonávat na vývoj celé Evropy významný, ba rozhodný vliv a budou tedy udávat i tón evropských emancipačních snah.

Francie stanula v úsilí o samostatný evropský vývoj nejdále. Je proti jakémukoliv zasahování USA do evropských záležitostí, vystoupila z vojenské organizace NATO, staví se za odchod USA z Evropy a za konečné zrušení vojenských bloků v Evropě, je tedy pro relativně nejdůslednější evropskou emancipaci.

Nechme se mýlit tím, jako by rok 1968 znamenal první krok k podstatnému obrátu ve francouzské zahraniční politice. De Gaullova vize národní velikosti Francie jako přední evropské a pak světové mocnosti — jakkoli je de Gaullova politika i v samé Francii nemálo kritizována — přinesla Francii kromě šrámů i úspěchy, které se ve francouzském povědomí udrží poměrně silně a trvale.

i po de Gaullově odchodu, takže v budoucnu lze spíš počítat s modifikací než se zásadní změnou francouzské zahraniční politiky.

Západní Německo bylo značně zvikláno v naději, že by svého hlavního zahraničně politického cíle — sjednocení Německa — mohlo dosáhnout v nátlakových nebo i konfliktních situacích mezi dvěma antagonistickými světy jako nejcennější spojenec USA, neboť USA západnímu Německu již nedvojsmyslně vložily své obavy z rizika nukleárního konfliktu hrozícího zvláště silně kvůli německému problému. Proto již Adenauer nastoupil „evropskou linii“ západoněmecké zahraniční politiky smlouvou o přátelství mezi Francií a NSR z roku 1963. A proto i vláda velké koalice stupňuje úsilí, aby byla vytvořena evropská politická unie, která by německý problém absorbovala a svou vahou a silou zajistila jeho řešení, a orientuje se na německo-francouzské sblížení, které by perspektivně bylo krystalizačním jádrem západoevropské politické unie, jejíž svěbytnost by dokonce měla být podtržena vytvořením západoevropské nukleární síly. Je to tedy vlastně koncepce perspektivního rozchodu s USA, rovněž koncepce evropské emancipace, ovšem s možností jejího zneužití jako zástěrky pro uplatnění mocensko-politických zájmů jednoho silného evropského státu na úkor menších.

Je-li po událostech roku 1968 v západním Německu slyšet výraznější a početnější volání po německo-americkém sblížení, je to dáno spíše „potřebou chvíle“, totiž tvrzením některých kruhů o zvýšené ofenzivitě komunistického bloku, zaměřené zvláště na Německo. Avšak jinak většina západoněmeckých politiků dobře ví, že k perspektivnímu řešení německé otázky může dojít především v rámci Evropy samé.

Velká Británie je sice dosud nejvíce spjata s USA, avšak i tam všeobecně získává půdu vědomí, že po likvidaci britského světového imperia může jen napojení na slibné vyhlídky západoevropské integrace dát Británii naději na překonání jejího zaostávání. Ovšem Británie si uvědomuje, že francouzská nejzávažnější podmínka pro vstup Británie do EHS vyžaduje uvolnění britsko-amerického zvláštního svazku. Ostatně USA, které po druhé světové válce Británii připravily o mnohé významné pozice ve světě a „degradovaly“ Británii do funkce sice prvního, ale silně podřízeného spojence, požívají v britském veřejném mínění méně sympatií než v kterékoli jiné evropské zemi (až na Japonsko).

U evropských států Evropského sdružení volného obchodu, kde je vedle Británie šest západoevropských zemí, hlavně severovýchodních, jsou do EHS v důsledku územní blízkosti přihlášky přitahovány také. Největší země evropského jihu Itálie a Řecko jsou v EHS od začátku.

Mezi jednotlivých západoevropských zemí jsou to tedy nejrozličnější faktory, tam silnější, tu spíše politické, tam spíše ekonomické, avšak všechny tyto silné faktory, které je přivádějí k evropskému emancipačnímu proudu, mají společnou tendenci světových velmocí kontinentálního rozsahu, jakými jsou USA a Sovětský svaz. Stojí před Evropou problém, zda jednotlivé evropské země, byť i velmocí, aby mohly postavení usilovaly, mohou dnes obstát ve světové soutěži. Obecně řečeno, evropské země, aby Evropa mohla především spojit prostředky k velké evropské revoluci, překlenout technologickou propast dělící ji od USA, musí se potěšit USA a poté získat rovnocennou světovou roli, jakou měla dříve.

Tato souvislostí vyvstává zásadní politický problém dalšího vývoje evropského sdružení volného obchodu.

západoevropské politické emancipace. Základní otázkou je, zda tento přirozený západoevropský emancipační a sjednocovací regionální proces nebude objektivní základnou k tomu, že by se projevila negativně v oblasti mezinárodně politické, totiž zda místo atlantického bloku by nevznikl nový, západoevropský blok, který by pouze přeformoval mocenskou situaci Evropy a stal se jakousi náhradou za NATO, zaměřenou proti evropskému socialistickému Východu, tedy brzdou i překážkou celoevropského uspořádání.

Zatím však nevykryštovala v západní Evropě taková všeobecně přijatelná představa západoevropského politického sjednocení, která by byla atraktivní či vůbec přijatelná pro všechny či větší část západoevropských zemí. Ačkoli západoevropská hospodářská integrace jako objektivní proces, vyvěrající z obecné tendence internacionalizace výrobních sil, bude i objektivním základem tendencí k supranacionalitě též v oblasti politické, státní a vojenské, zkušenosti ukazují, jak zřejmě obtížný, složitý a dlouhodobý vývoj to bude a jak silné, ba zatím převažující jsou subjektivní nacionální zábrany západoevropského politického sjednocení.

Nejrozhodnějším stoupencem západoevropského politického sjednocení je západní Německo, které chce v západoevropské unii absorbovat německý problém a její vahou a silou chce dosáhnout vyřešení německého problému — tedy cíle ryze nacionálního. Snad právě proto se v letitých jednáních o západoevropském politickém sjednocení neučinil ani krok, neboť v západoněmecké představě evropské politické unie, spojených států evropských, evropské federace přes veškerá opačná ujišťování až příliš ční osten nacionálního záměru.

Francii sice jde o to, aby se západní Evropa sblížila a reprezentovala ve světě určitou zvláštní třetí sílu vedle USA a SSSR, avšak její cíl — vybudování francouzské národní velikosti — je zároveň nejvážnější překážkou vytvoření supranacionality v západní Evropě.

Britové, stejně jako Francouzi, odmítají takové sjednocení Evropy, jaké zamýšlejí západní Němci, jaké by NSR' „zrovnoprávnilo“ a jaké by zkomplikovalo Francii a Británii jejich pretendenství na evropský primát.

A v tom zřejmě spočívá vysvětlení paradoxního jevu, že přes emancipační proudy v západní Evropě „překonává“ atlantické partnerství svým způsobem své krize.

Působí zde zcela střízlivá politická, mocenská a strategická úvaha: nemůže-li západní Evropa na další ještě neurčitou dobu hrát svou samostatnou roli ve světě, srovnatelnou s velmocenským postavením globálního významu SSSR a USA, pokládá za souvislosti s velmocenskou americko-sovětskou bipolaritou za nutné respektovat toto světové mocenskopolitické schéma a setrvat při jedné straně těchto rozhodujících světových sil, z třídně politických důvodů přirozeně na straně USA, tedy v rámci atlantického partnerství.

I když by se tedy z tohoto důvodu mohlo zdát, že se západoevropský vývoj pohybuje v jakémsi začarovaném kruhu, z něhož lze stěží vybědnout a zacílit k nějakým nadějným a zvláště celoevropským řešením, ukazuje řada zmíněných faktorů a trendů, že západní Evropa není a nebude uzavřena dalšímu vývoji, že zůstává reagentním prostorem pro pohyblivou politiku a pro dokonalejší uspořádání v historii tak dlouho a tak těžce zkoušeného evropského kontinentu.

Konfrontujme s touto situací zahraniční politiku evropských socialistických zemí. Lze říci, že evropské socialistické země včas reagovaly na silný politický pohyb, který nastal v Evropě v první polovině 60. let, že vypracovaly rozsáhlý a ucelený program evropského uspořádání, jak je znám z Deklarace o upevnění míru a bezpečnosti v Evropě, přijaté na poradě politického výboru států Varšavské smlouvy v Bukurešti v červenci 1966; program podpořilo Prohlášení evropských komunistických a dělnických stran o míru a bezpečnosti v Evropě, přijaté na konferenci v Karlových Varech v dubnu 1967.

Podstatou těchto návrhů bylo, aby rozvojem spolupráce všech evropských zemí bez rozdílu na poli kulturním, hospodářském a politickém byly postupně vytvořeny normální dobré sousedské vztahy v Evropě a aby vyústěním tohoto procesu bylo nahrazení dosavadní politiky bloků v Evropě celoevropským systémem spolupráce a bezpečnosti. Bukureštská deklarace rozvedla celý komplex evropských problémů a zároveň možností jejich řešení, přičemž prvním krokem měla být celoevropská konference.

Jakkoli byla reakce na bukureštskou deklaraci obsahově různorodá, nebylo možné na ni neodpovědět, byť nepřímou tak, jako by šlo o vlastní iniciativu západních mocností v evropské politice.

Je však nutno otevřeně přiznat, že od bukureštské deklarace z roku 1966 se neucínily podstatné kroky vpřed k realizování jejich myšlenek. Ačkoli západní Evropa zásadně neodmítla ducha bukureštské deklarace, zaujala nicméně kritický postoj právě k onomu, možno říci, nejlákavějšímu centrálnímu návrhu na současnou likvidaci bloků či aspoň jejich vojenských organizací a obecně vznesla námitku, že likvidace bloků nemůže být východiskem, nýbrž výsledkem delšího procesu uvolňování napětí a rozvíjení spolupráce v Evropě.

Západní Evropa vznáší především otázky ke svému strategickému postavení, které by vzniklo zrušením aliancí v Evropě. Namítá, že odchod USA z Evropy v důsledku zrušení aliancí by západní Evropu podstatně strategicky oslabil. Zrušením NATO by západní Evropa pozbyla nukleární americké garancie, zůstala by zde pouze francouzská a britská atomová síla, která ovšem představuje jen nepatrný zlomek americké i sovětské atomové síly, takže západní Evropa by se octla ve stavu bezbrannosti, zatímco evropské socialistické země, spjaté spojeneckými smlouvami navzájem a každá jednotlivě s SSSR, by stejně vlastně nepřestaly tvořit blok s naprostou vojenskou nukleární i konvenční superioritou v Evropě, vyplývající ze sovětské účasti.

K této argumentaci lze jistě namítnout, že místo atlantického svazku by západní Evropa mohla dát přednost evropskému bezpečnostnímu systému, který v náhradu za bloky navrhuje bukureštská deklarace projednat a vytvořit.

Na to se na západě Evropy odpovídá, že právě žádný konkrétní návrh modelu evropského bezpečnostního systému nebyl vypracován, tudíž že vlastně nezbývá než se smířit se zachováním garancí poskytovaných dosud formou atlantické aliance.

K tomu ještě přistupuje námitka, že bukureštská deklarace obsahuje tolik rigorózních požadavků vůči NSR v německé problematice, že tyto požadavky jsou chápány jako nehybná překážka dalších úvah a jednání o evropském bezpečnostním systému, jehož ústředním problémem je nevyhnutelně právě německá otázka.

Pokud jde o celoevropskou konferenci, obecně se na západě Evropy namítá, že pro mnohost, různorodost a problematicnost evropských problémů by konference sotva mohla být zdařilým úvodem k evropskému jednání a uspořádání;

že naopak taková konference by měla být shrnutím či vyústěním až řady praktických kroků a akcí, nesoucích se k celoevropské spolupráci.

Do celé této situace vnesl rok 1968 nepochybně další určité nepříznivé momenty. Vstup armád pěti zemí do ČSSR nelze považovat z žádného hlediska za správný. Jistě však nelze říci, že by se vstupem armád pěti socialistických zemí do socialistického Československa změnil základní půdorys evropských politických, mocenských a vojenských vztahů v Evropě. Zejména se ani o vlas nezměnila nukleární strategická situace v Evropě, která je plně v rukou obou nukleárních garantů obou evropských vojenských seskupení.

Co se však změnilo, je atmosféra v nejširších masách evropského obyvatelstva. Jestliže se argumentace pěti zemí dovolává zvýšené agresivity sil imperialismu v souvislosti s polednovým vývojem v Československu, pak tato argumentace je pro západoevropskou veřejnost značně nepřesvědčivá, neboť opakovaná prohlášení a praktické kroky vlád západních mocností k rozvoji vztahů Východ—Západ se v evropském povědomí jevily spíše jako reálné důsledky a projevy politiky mírového soužití. Není divu, že obsazení Československa vzbudilo v západoevropské veřejnosti pocity opačné, pocity zvýšení napětí, i když — jak bylo řečeno — na celkové situaci v Evropě se mnoho nezměnilo. A za této atmosféry jsou pochopitelně snáze přijímány různé návrhy a opatření vlád západních zemí na zesílení vojenské moci Západu. Za této situace je vysvětlitelné, že na jedné straně mohlo zesílit volání po upevnění interdependence Evropy a USA a na druhé straně zároveň i hlasy volající po vytvoření samostatnější a silnější společné obrany západní Evropy. A tato situace možná svým dílem přispěla k tomu, že v presidentských volbách USA zvítězil právě republikánský kandidát Nixon, od něhož se očekává tvrdší ruka vůči socialistickému světu, a že politické šance jiného silného muže — tentokrát v západní Německu — F. J. Strausse, mohou stoupat.

A zároveň 21. srpen 1968 zasadil ránu těm silám v západní Evropě — pocházejícím z nejrozmanitějších řad, počínaje marxistickými levičáky a konče liberálními pravičáky — které znamenaly stále důraznější faktor pro celoevropský mírový a kooperační vývoj. Jak dokázaly například události jara a léta 1968 ve Francii, NSR a západním Berlíně, početní růst, politická váha a aktivita těchto pozitivních sil se zvyšovaly rychleji než růst opačných sil, například neonacistů. A právě tyto pozitivní síly utrpěly značný morální otřes.

Jestliže se tedy za této situace začíná rok 1969 — rok vypršení a patrně znovuoobnovení smlouvy o NATO — a jestliže pochopitelnou reakcí na to by bylo pouhé upevnění Varšavské smlouvy, nastal by ve vývoji evropské situace spíše opak toho, co předpokládala bukurešťská deklarace. Pak na dlouhá léta by bylo možno počítat pouze se zachováním strnulosti politické, mocenské a strategické situace, jak vznikla v letech studené války a jak se podnes anachronicky udržuje v podobě monstrózních vojenských bloků, které zůstávají potenciálním zdrojem možných napětí a konfliktů v Evropě nebo přinejmenším příčinou upoutávání mohutných zdrojů Severní Ameriky, Evropy a SSSR k nikomu nepotřebné vojenské strategii, zdrojů, které by mohly být jinak uvolněny k podstatnému rozvoji nejen Evropy, ale i tolik potřebného Jihu naší planety.

Nebylo by proto správné zůstat při tom, aby vojenské bloky nadále mohly být nabízeny jako jediné a trvalé „řešení“ bezpečnosti Evropy. Z hlediska této základní evropské potřeby likvidace vojenských bloků, která se dnes zdá věcí dlouhodobější perspektivy než dříve, zůstává bukurešťská deklarace platným

programovým dokumentem, a nejen to, též stálým momentem k praktickým akcím a činnostem. Tak jako evropské socialistické země v roce 1966 bukurešťskou deklarácí rozvířily evropskou politickou hladinu a vyvolaly celou sérii prohlášení západních mocností, které na výrazně mírový tón bukurešťské deklaráce nemohly odpovědět jinak než opět v mírovém tónu, ať už jakkoli neurčitě, měla by se zahraniční politika socialistických zemí tím spíše nyní aktivně vmístit do kvasícího evropského vývoje a přijít s výraznými konkrétními iniciativními kroky, které by odpovídaly na problémy objevené se v průběhu dvou let od přijetí deklaráce.

Je tedy možno nynější evropskou situaci a potřeby shrnout do těchto zhuštěných tezí:

1. Západní Evropa jde a půjde cestou politické emancipace, jejímž objektivním základem je západoevropská integrace (v užším smyslu) a evropský regionální proces (v širším smyslu).

2. Byť zatím západní Evropa považuje vzhledem k současnému rozložení sil v Evropě svazek s USA v atlantickém partnerství za potřebný, povede přirozený regionální emancipační vývoj k postupnému oslabování atlantického partnerství, k uvolňování svazků západní Evropy s USA.

3. Proces osamostatňování západní Evropy může vyústit dvojím směrem:

a) buď v etablování západní Evropy v další světovou mocenskou sílu;

b) nebo ve vytvoření širokého celoevropského regionálního celku, vytvořeného socialistickými a nesocialistickými státy Evropy na základě vzájemné spolupráce a na základě kolektivního bezpečnostního systému.

4. Jestliže pro opravdu zdárný celoevropský vývoj není východiskem ani vývojem překonaná atlantická alternativa, ani budoucímu vývoji nevyhovující alternativa „malé Evropy“ jako třetí světové síly, pak socialistické země musí rozhodněji a aktivněji podporovat myšlenku vytvoření širokého celoevropského regionálního celku. To ovšem předpokládá:

a) Uznat nejen objektivnost procesu západoevropské integrace, ale též možnost jejího pozitivního vývoje a významu v mezinárodních vztazích, jestliže se západoevropskou integrací je spojeno oslabování atlantismu, oslabování politiky bloků, svazujících evropský vývoj globalitou ustrnulých zájmů supervelmocí.

b) Rozvíjet takovou politiku a vztahy v Evropě, které by vyvracely jako zcela neúčinné a škodlivé ony zákonitě vznikající tendence k vytvoření dalšího světového mocenského celku ze západní Evropy, jak se projevují zejména v NSR, neboť to by znamenalo jen pokračování politiky bloků v Evropě a překážku celoevropské bezpečnosti a spolupráce.

c) Aby taková politika byla úspěšná, je nutno vytrvale pracovat na takových konkrétních návrzích nebo na nárysu modelu evropského bezpečnostního systému a zvláště systému všestranných garancí, které by jak zajišťovaly východní Evropu, tak zbavovaly západní Evropu obav z porušení rovnováhy sil a z jednostranného posílení sil východní Evropy v důsledku zrušení vojenských bloků v Evropě, přičemž USA by mohly být jedním z garantů tohoto evropského bezpečnostního systému.

d) Ukázalo se nereálným očekávat, že evropské uspořádání může být výsledkem nějaké rozhodné akce, převratné konference či náhlého obratu (například zrušení bloků v souvislosti s vypršením smlouvy o NATO v roce 1969). Nové uspořádání může být důsledkem postupného rozvoje nejrůznějších kontaktů mezi Východem a Západem Evropy v nejrůznějších

oblastech, jako v oblasti kultury, vzdělání, vědy a techniky, obchodu, výrobní kooperace, budování celoevropské infrastruktury, činnosti různých evropských orgánů, organizací a institucí. To vše by vytvářelo příznivou atmosféru, aby pak snáze mohly být řešeny citlivé politické otázky, zejména otázky bezpečnosti v Evropě.

- e) To rovněž vyžaduje, aby řešení otázek německého problému nebylo stavěno příliš do popředí a jako bezvýhradná předběžná podmínka celoevropské spolupráce a bezpečnosti. To neznamená upustit od oprávněných požadavků vůči NSR. Jde o to, aby německá problematika neznehybňovala proces celoevropského politického vývoje, naopak aby tento proces usnadňoval přístup k řešení německé problematiky. Ostatně je až příliš evidentní, že zatím obě světové supervelmoci jsou rozhodnuty a „dohodnuty“ zachovat status quo v těch otázkách německé problematiky, na nichž obě strany mají vitální zájem, čímž ulamují hrot právě otázkám explozivního charakteru.

Jde tedy o to, aby bukureštská deklarace nezůstala právě jen programem a aby se přešlo k aktivním, iniciativním a konkrétním akcím. Jde o to, aby právě v Evropě byl učiněn onen světodějný pokus a důkaz, že v mírovém soustěžení a soužití dvou různých společenských systémů lze lidem zajistit bezpečný a klidný život.

Dále jde o to, zda pro takový činorodý postoj jsou v současné i další době příznivé podmínky.

Není pochyb, že antagonismus dvou světových systémů, zkoncentrovaný právě nejvíce v Evropě, nadále existuje. Jaké může být řešení tohoto antagonismu? Jaká je současná strategie a taktika Západu vůči socialistickým zemím? Do jaké míry či zda vůbec zůstala zachována agresivní podstata imperialistické politiky vůči socialistickým zemím z dob studené války? Nakolik jsou oprávněna tvrzení o zvyšování diverze imperialistických států v socialistických zemích, jejímž výsledkem mají být kontrarevoluční převraty v socialistických zemích? Je vůbec bukureštská deklarace za této situace „platná“, respektive nebyla politika Západu taková, že duch bukureštské deklarace byl Západem prakticky zavržen?

Agresivní politika imperialismu, tak jak byla známa z let studené války jako politika násilného zadržování komunismu či násilného osvobozování národů z jařma komunismu, patří minulosti, alespoň v Evropě. Tím ovšem nelze říci, že byly odstraněny i mocenské a vojenské předpoklady k takové politice, ty zůstávají zachovány z let studené války, neboť se tvrdí, že hrozby komunistické agrese se sice zmenšily, ale že agresivní podstata komunismu, vyplývající z marxistické představy o konečném vítězství komunismu na celém světě, se nezměnila a že je třeba proti tomu zachovat a budovat potřebnou vojenskou sílu Západu.

Ačkoliv tedy vojenské a mocenské prvky zůstávají základem politické strategie a taktiky vůči socialistickým zemím, nové faktory světového vývoje způsobilé, že tato strategie a taktika je obohacována o nové pohledy, prvky a záměry, z nichž některé mají objektivně pozitivní charakter. Nepochybně nejsilnějším faktorem, který změnil postup vůči socialistickým zemím, je rovnováha atomových mocností USA a SSSR; ta vedla k atomovému patu, to je

k vyhýbání se konfliktním situacím, které by mohly vést nejen k nukleárnímu, ale i k většímu konvenčnímu střetnutí, což platí zvláště pro evropský prostor. Stejný důvod působil k uzavření smlouvy o nešíření atomových zbraní a k dalším opatřením ke zmírnění napětí. Především za těchto podmínek se dostávají do strategie a taktiky vůči socialistickým zemím nové prvky, prvky politické, a to je kladný jev.

Je to však opravdu kladný jev? Není tento příklon spíše k politickým prvkům a prostředkům pouze přechodem k jinému, stejně nebezpečnému agresivnímu kursu vůči socialistickým zemím, jehož prostředkem je politická diverze a cílem kontrarevoluce? Tato otázka se stala po událostech roku 1968 velmi aktuální a dotýká se citelně otázky mírového soužití, zvláště v Evropě. Pokusme se tedy aspoň zběžně se dotknout hlavních problémů této otázky.

Sám pojem diverze je nejobvykleji chápán jako nepřátelská škůdcovská činnost, jíž se jeden protivník snaží nelegálními a zločinnými cestami rozvrátit hospodářský, společenský a politický život druhého protivníka (sabotáž, teror, vytváření pátých kolon a agentur, rozvratná propaganda) s cílem jej oslabit tak, aby v jeho zemi buď došlo k náhlému vnitřnímu zvratu nebo aby mohl být v očekávaném otevřeném střetnutí snáze poražen. Od těchto „primitivních“ forem diverze, patřících k instrumentům studené války, se již před drahnými lety upustilo.

Zůstává ovšem otázka, zda tato forma škůdcovské diverze je vůbec mrtva, zda není jen zasutým nástrojem, který by mohl být oživen v příhodný okamžik, zda nyní, kdy probíhá diverzifikační proces v socialistické soustavě, nenastal onen vhodný okamžik, zda právě hloubka proměn v Československu nebyla pro západní mocnosti signálem k oživení onoho typu diverzní činnosti, známého z doby studené války, z maďarských událostí apod. Nemám zde na mysli oživení onoho nejhrubšího druhu diverze, jako je ilegální teror apod., nýbrž spíše politické rozvratnictví, například oživování reakčních politických směrů, podněcování nespokojených elementů s cílem, aby tyto síly svrhly komunistické režimy, odstranily socialistické zřízení a nastolily kapitalismus.

Ani teoretické práce, ani praktická činnost nedosvědčují, že by takový druh diverze byl zakalkulován ve strategii a taktice imperialistických států vůči socialistickým zemím, neboť se vnitřní situace socialistických států nepovažuje za takovou, aby podobných náhlých politických zvratů mohlo být dosaženo.

Zvláštního objasnění zasluhuje tzv. ideologická diverze. Zde bych se chtěl zastavit nejdříve u vlastního pojmu, který, myslím, nevystihuje charakter a podstatu věci. Mám za to, že tu jde spíše o problém vzájemného ideologického a politického působení, o něž se snaží oba odlišné světové společenské a ideologické systémy s cílem ovlivnit vnitřní politický vývoj druhého. Východ to nazývá buržoazní ideologickou diverzí, Západ rozvratnou komunistickou propagandou. Jde tu v podstatě o ideologický a politický boj, přenesený do roviny legálního, otevřeného, vzájemného mezistátního působení států různých společenských soustav a ideologií za podmínek mírového soužití.

Je ovšem potřeba svým způsobem objektivizovat problém vzájemného ideologického a politického působení států odlišných ideologických a společenských systémů. Dovádějí-li odpůrci vztahů Východ—Západ jak na Východě, tak na Západě své názory ad absurdum, docházejí až k závěrům, že mírové soužití, vzájemné vztahy, politické, hospodářské a kulturní styky jsou nebezpečné, že mírové soužití ohrožuje v prvním případě socialismus nebo v druhém případě kapitalismus. Ovšem mezinárodní vztahy bez styků, bez vzájemného

poznávání, bez diskusí, bez dialogů a bez hledání cest ke společným řešením v oboustranném zájmu by nutně konzervovaly v nejlepším případě situaci ozbrojeného míru se všemi relikviemi studené války, konzervovaly by vzájemnou podezřívavost a osočování, konzervovaly by snahy po zajištění bezpečnosti pro všechny případy a tím podporovaly zbrojení, konzervovaly by předpoklady a ohniska možných i válečných konfliktů. Je tedy třeba objektivizace v tom smyslu, že kategorický imperativ mírového soužití nezbytně s sebou nese i prvek soutěžení dvou soustav i prvek vzájemného ideologického a politického působení těchto soustav.

Socialistické státy jsou natolik upevněny a socialistické zřízení se v SSSR za 50 let a v ostatních socialistických zemích téměř za čtvrt století natolik vžilo, že není relevantní společenské síly, která by chtěla nebo mohla prezentovat návrat ke kapitalismu jako svůj politický program. Ze všech seriózních teoretických pojednání, která se na Západě zabývají možnostmi vývoje socialistických zemí, vyplývá, že tato situace v socialistických zemích je brána v úvahu jako samozřejmý fakt. Nepočítá se v nich s naivní představou prostého, náhlého a rychlého zvratu ke kapitalismu, ale s dlouhodobou perspektivní možností transformace socialistického zřízení, nejčastěji ve smyslu konvergence; to je naprosto odlišná a z naší strany „přijatelnější“ představa o vývoji světa, než jaká na Západě byla obvyklá v době studené války — ta se smířovala, či počítala téměř výlučně s mocenským řešením antagonismu Východ—Západ.

Bylo by ovšem velmi naivní oddávat se svůdným iluzím o hladkém a nerozporném vývoji obou světů — socialistického a kapitalistického. Oba tyto světy si vytvořily politické systémy a ideologické soustavy, které jsou realitou a jichž se ani jeden z těchto světů nevzdává. Proto úvahy obou světů o vzájemném vztahu nejsou v žádném případě pouhým zbožným přemítáním a dojemným vzájemným chápáním.

Téměř obecně se na Západě v úvahách o vzájemném vztahu obou světů berou za základ představy o hlubokých a neodvratných změnách uvnitř jednotlivých socialistických zemí, o změnách ve vztazích mezi socialistickými zeměmi a změnách ve světovém komunistickém hnutí — představy o využití těchto změn v zahraničně politické strategii a taktice, výrazem čehož je právě současná politika rozvíjení vztahů Východ—Západ.

Naprostá většina západních teoretiků a strategiů vychází z úvah o tom, že socialistické země již dávno nejsou monolitním ideovým blokem, že marxistická ideologie zkrachovala a nedává odpověď na otázky dneška, že v socialistických zemích probíhá a bude sílit proces vzestupného nacionalismu, že je neodvratný proces transformace politického a společenského zřízení, takže socialistické země budou nezadržitelně spět ke sblížení a posléze splnutí se západním světem.

Spolu s tím jsou rozvíjeny myšlenky, že v procesu vytrvalého a trpělivého rozvíjení vztahů mezi Východem a Západem dojde k oslabení vztahů mezi socialistickými zeměmi navzájem a zvláště vůči SSSR a k posilování růzností, zvláštěností a rozdílů v politice jednotlivých socialistických zemí, čehož všeho je možno využít k diverzifikačnímu působení v socialistické soustavě. Proto západní politika si přeje, aby socialistické země nacházely a posilovaly svou totožnost, individualitu, suverenitu, sebevědomí apod.

Povětšinou však západní politika — při veškeré své sympatii pro posilování rozrůzněnosti vnitřní a zahraniční politiky socialistických zemí — nepovažuje odtržení jednotlivé země ze socialistické soustavy za žádoucí a třštění (bal-

kanizaci) soustavy evropských socialistických zemí pokládá z hlediska strategie Západu dokonce za škodlivou. Jedním z motivů obav z balkanizace socialistické soustavy je předpokládaná možnost porušení rovnováhy sil a vzniku napětí a konfliktů. Avšak hlavním důvodem pro zachování určité soudržnosti socialistických zemí je, že právě tato soudržnost umožňuje, aby proces změn v některých socialistických zemích mohl snáze působit v ostatních, aby mohl snáze vést k transformaci politického systému celého socialistického společenství. Přitom proces změn v té které socialistické zemi nemá být tak intenzivní, aby vyprovokoval vedoucí sílu socialistického společenství k zásahu v této zemi a k celkovému ochromení tohoto procesu změn.

Na Západě se většinou počítá s transformací socialistického zřízení, založenou na teorii konvergence (splývání); teorie předpokládá proces postupného utváření a posléze vznik kvalitativně nových společenských a politických systémů — a to na Západě i na Východě — které vzniknou kombinací, vzájemným připodobněním a konečným splynutím určitých prvků jak ze socialistického, tak z kapitalistického systému a na základě sblížujících se rysů vývoje jakékoliv moderní industriální společnosti, utvářené stejnými zákonitostmi vědeckotechnické revoluce.

Jaké jsou představy o cestách k uskutečnění těchto transformačních změn? Předpokládá se tu především působení vlastních vnitřních hybných sil. Počítá se s tím, že pluralita společenských zájmů (vlastní každé, tedy i socialistické, vyspělé průmyslové společnosti) povede ke společenskému a politickému pluralismu, k rozvoji demokracie, ke zmenšení ideologické zaujatosti a jednostrannosti a k mezinárodně politické tolerančnosti. Namnoze se předpokládá, že tento proces může probíhat i za existence jedné vládnoucí komunistické strany, která by se ovšem sama svým způsobem transformovala. Nelze nepřipomenout, že Západ zde nemá jen přihlížet, ale svou zahraniční činností diplomatickou, kulturní a hospodářskou procesu změn aktivně pomáhat. Ovšem jak již řečeno, ani teorie mezinárodních vztahů, ani praktická zahraniční politika povětšinou nepočítá s takovým charakterem změn, aby vůbec mohly být socialistické systémy náhle svrženy kontrarevolucí a komunistické strany eliminovány z politického života a z mocenských pozic.

U nemála obhájců těchto teorií lze vyčíst více či méně antikomunistický záměr, spíše očekávání jednostranného připodobnění socialismu k buržoaznímu řádu, spíše představu absorpce socialismu kapitalismem. Ale nelze přehlédnout, že je na Západě mnoho lidí, činitelů, badatelů i politiků, kteří teorii konvergence upřímně chápou jako jednu z představitelných možností překonání konfliktního vyhocování antagonismu dvou světových soustav, jako jednu z možností pokojného vývoje světa.

Nelze ovšem přejít námitku, zda vůbec je zásadně správné „akceptovat“ politiku rozvoje vztahů Východ — Západ a politiku „stavění mostů“, jestliže její konečné cíle sledují transformaci socialismu a je možno je považovat za více či méně antikomunistické. Je možno říci, že takto položená otázka je v podstatě založena na nevěře v životnost myšlenky socialismu a komunismu. V prvé řadě je třeba říci, že předpoklady a záměry západních stratégů, politiků a teoretiků, pokud někteří z nich jednoznačně kalkulují s konečným zánikem socialismu, jsou značně iluzorní. To, čemu dnes říkají rozkladný proces v socialistickém a komunistickém hnutí, spěje perspektivně k pravému opaku. Je to proces návratu k původní ryze humanistické a tvořivé podstatě marxismu, proces

očišťování od deformačních a degeneračních jevů, které postihly komunistické hnutí v minulých desetiletích, proces probíhající v různé formě nebo intenzitě v té které revoluční straně nebo socialistické zemi, proces jistě poznamenaný názorovými střetnutími i rozpory, i bohužel rozchody, avšak proces nakonec směřující k názorovému sblížení a k vyšší úrovni jednoty světového revolučního hnutí — ovšem jednoty, založené na chápání dialektické mnohosti progresivního pohybu lidstva vpřed.

Jestliže naopak tento proces, který po lednu 1968 začal probíhat v naší zemi s takovou hloubkou a intenzitou, je považován některými socialistickými zeměmi za důsledek a výsledek buržoazního ideologického působení a politického ovlivňování Západem, pak jde o nepochopení.

Nelze ovšem — ani při objektivizaci problému vzájemného ideového a politického působení dvou soustav za podmínek mírového soužití — nikterak podceňovat ty stránky rozvoje styků Východ—Západ, které s sebou nesou skutečné pokusy o politické rozvracení. Těm je třeba čelit hlavně nepovrchní, poučenou a věcnou ideologickou a politickou prací. Ovšem nejsilnějším argumentem zde bude, nakolik socialistické země budou schopny rozvíjet svůj vlastní ekonomický, společenský, politický a duchovní život, tak aby byl stále více atraktivnější než to, co v procesu rozvoje styků Východ — Západ bude prezentováno jako přednost západního života a kapitalistického systému.

V tomto smyslu může probíhat rozvoj styků Východ — Západ, aniž je porušována spolupráce a solidarita společenství evropských socialistických zemí, což je a musí být vitálním zájmem každé socialistické země, zvláště za současné konstelace sil v Evropě a ve světě, ovšem musí jít o spolupráci a spojení založené na bezvýhradné rovnoprávnosti, samostatnosti každého člena socialistického společenství. Pak se sotva naplní antikomunistické cíle těch kruhů na Západě, které v rozvoji styků Východ — Západ spatřují nástroj k rozvracení socialismu. Ostatně přehánění jak obav z buržoazní ideové diverze, tak obav z podvracení komunistické propagandy je v dnešním zmenšujícím se světě dost chimérické, zvláště v Evropě, kde si národy východní a západní Evropy, obrazně řečeno, stejně vidí do oken. Historie sdostatek ukázala, jak pro utváření vědomí národa jsou primární a rozhodující nikoli vnější vlivy [které za určité situace při domácích obtížích mohou mít i podstatný význam a úlohu], ale domácí podmínky materiálního a duchovního života lidí.

Objasnění těchto významných otázek má pro evropskou politiku socialistických zemí a tedy pro další vývoj Evropy aktuální a kardinální význam. Vždyť zásah pěti zemí v Československu, který nepochybně nepřispěl k uvolnění evropské atmosféry, je odůvodňován právě snahou zarazit diverzi a kontrarevoluci v Československu, dirigovanou Západem. Chceme-li, aby závažné problémy v Evropě — a těch není skutečně málo — byly postupně řešeny a aby nezůstaly nehybnou zkamenělinou z dob studené války, pak musíme cesty k tomu nikoli zatarasovat, ale uvolňovat. To ovšem předpokládá realisticky, poctivě a pravdivě hodnotit usilování, jevy a trendy současného evropského života; k jejich osvětlení může nemálo přispět seriózní výzkum v oblasti evropských mezinárodních vztahů.

Ať se zdají současné poměry na první pohled jakkoli nepříznivými, nemění v podstatě onu situaci a ony trendy evropského vývoje, které působí k řešení neurovnaných evropských záležitostí. Přes všechny zákruty vývoje je třeba — samozřejmě s přičiněním všech evropských národů — přispět k vyloučení toho, aby se Evropa stala dějištěm třetího — možná závěrečného — dějství dramatu, jehož první dvě dějství vystavila evropské i jiné národy světa tak hrozným zkouškám.